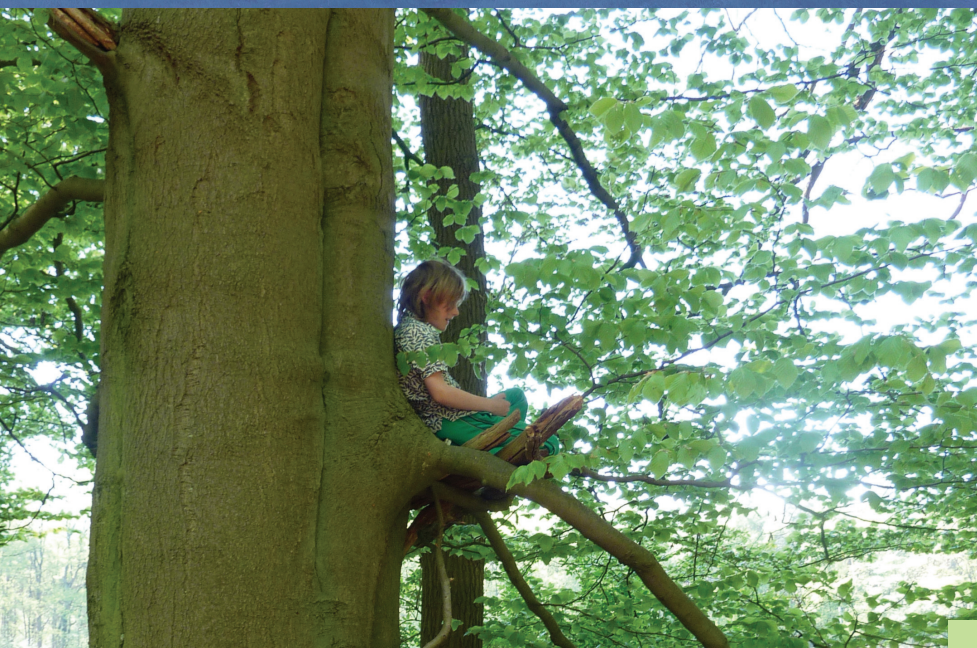

Uw achtertuin is
groter dan u denkt

DE WAARDEN VAN ONS LANDSCHAP

LANDSCHAP VAN EN VOOR ONS ALLEMAAL

VOORWOORD

Eind 2012 bestond Landschap Overijssel 80 jaar. Gedurende ons bestaan hebben we op allerlei manieren gewerkt aan de kwaliteit van natuur&landschap in Overijssel. Dit werk zetten we graag voort.

In het kader van dit jubileum hebben we een canon van de Overijsselse landschappen uitgebracht; het boek *De Landschappen van Overijssel*. Een overzichtswerk dat de diversiteit van de landschappen laat zien die we in Overijssel hebben. Een boek waar we trots op zijn.

Natuur&Landschap levert ons veel op. En dat is meer dan alleen esthetische waarden en biodiversiteit. Veel meer. In deze publicatie beschrijven wij deze waarden van het landschap.

Deze beschrijvingen van de waarden laten zien dat onze samenleving in Overijssel niet zonder een divers landschap kan. We brengen dat belang met deze publicatie onder ieders aandacht. Dit is een pleidooi voor het nemen van verantwoordelijkheid voor het landschap. We doen een beroep op iedere inwoner en instantie in Overijssel om zijn of haar verantwoordelijkheid te nemen voor de instandhouding en de ontwikkeling van dat mooie landschap. Want dat is hard nodig. Ondanks dat er de afgelopen jaren veel is gedaan voor het landschap gaat de kwaliteit en kwantiteit nog steeds achteruit. Meer hierover leest u in een andere publicatie in het kader van ons jubileum: *De Staat van ons Landschap*. Deze publicatie laat een beeld zien dat in onze agrarische cultuurlandschappen nog steeds een achteruitgang gaande is.

Laten deze waarden van het landschap u vooral inspireren! Inspireren om zelf actief een bijdrage te leveren aan het behoud daarvan. Dit kan zijn als vrijwilliger in het veld, rond de vergadertafel, door uw eigen landschapselementen te beheren of door financieel bij te dragen aan het beheer ervan. Maar dit alles begint als wij trots zijn op ons eigen landschap en op onze eigen plek in het landschap. Laten we het koesteren.

Henk Hengeveld
Directeur Landschap Overijssel

De Waarden van ons Landschap

1

PG 8

Landschap
onze natuurlijke fabriek

2

PG 10

Landschap
ons decor

3

PG 12

Landschap
onze allesreiniger

4

PG 14

Landschap
ons medicijn

5

PG 16

Landschap
ons thuis

LANDSCHAP VAN EN VOOR ONS ALLEMAAL

Overijssel is mooi. Overijssel is rijk, met een grote variatie aan landschappen. Houtwallen, mooie boerderijen aan de rand van een hoge es, natuurterreinen, een das in de schemer of een torenvalk hoog in de lucht, de geur van vers gras, een weids uitzicht vanaf een stuwwal over een kronkelend beekdal. De schoonheid van het landschap is moeilijk in een definitie te vangen. Wat we buiten zien, horen, voelen, ruiken, met verhalen in gedachten, is ons landschap. Het landschap waar we één mee zijn en iets aan toevoegen of van afnemen, zowel fysiek als met verhalen. Het landschap brengt ons veel.

In dit document zijn de waarden beschreven die het landschap aan ons allen geeft. Voor de één met andere accenten of in mindere mate dan voor de ander, net zoals smaken verschillen en persoonlijk zijn. Maar ieder zal zich zeker aangesproken voelen door één of meerdere waarden. Dit betekent dan ook dat het landschap niet iets is van de overheid, van een maatschappelijk organisatie, van bedrijfsleven, van recreanten of burgers. Nee, het landschap is van en voor ons allemaal.

Een waardecase in plaats van een businesscase

Maar zoals voor veel zaken geldt: voor niets gaat de zon op. In de publicatie *De Staat van ons Landschap* wordt de sluipende achteruitgang van het landschap beschreven. Een sluipende achteruitgang van kwantiteit en kwaliteit die zijn weerslag heeft op de waarden van het landschap. Het kost inzet van tijd en energie om het landschap in stand te houden en te ontwikkelen. Een investering die ook veel oplevert, zoals we in deze publicatie beschrijven. Vele pogingen zijn al gedaan om de waarden (of baten) van het landschap in geld uit te drukken. Interessant en bruikbaar, maar te beperkt. Volgens ons biedt het landschap meer dan in geld uit te drukken is. Door de waarden te verenigen tot euro's wordt geen recht gedaan aan de breedheid van de waarden van het landschap. In plaats van de veel gebruikte term businesscase spreken wij daarom graag over een waardecase van het landschap: *verantwoordelijkheid nemen als gemeenschap, met alle diversiteit die daarin zit, met betrekking tot het benutten van de waarden van het landschap.*

De waarden van ons landschap

Wij hebben vijf metaforen gekozen, die de waarden van ons landschap weergeven.

- 1 Landschap, onze natuurlijke fabriek
- 2 Landschap, ons decor
- 3 Landschap, onze allesreiniger
- 4 Landschap, ons medicijn
- 5 Landschap, ons thuis

De metaforen zijn beschreven aan de hand van onderzoeken, feiten, voorbeelden en citaten.

Ons verhaal begint met een basis van de waarden van het landschap. Omschreven als 'landschap, onze beschaving'. Deze basis beschrijft de balans en diversiteit die we steeds weer moeten zoeken in ons landschap. De balans en diversiteit waarin we moeten investeren om de waarden te behouden.

LANDSCHAP ONZE BESCHAVING

Het landschap, ons landschap, is het landschap dat wij ervan maken. Het landschap dat wij verdienen. Het is de spiegel van onze beschaving, omdat het typerende ontwikkelingen, tendensen en genomen beslissingen in de Nederlandse cultuur zichtbaar maakt. Het landschap is een resultante van wat Moeder Aarde ons geeft en hoe onze mensenhand daar op ingrijpt. Deze combinatie maakt ons landschap tot wat het is, het landschap dat hoort bij onze beschaving.

Moeder Aarde

Moeder Aarde geeft de basis van al het leven. We hebben veel te danken aan de ecosystemen en de soorten van onze Moeder Aarde. De Taskforce Biodiversiteit & Natuurlijke hulpbronnen spreekt van 'the lucky planet' Aarde. We hebben precies de goede condities om te leven. Er komen veel ecosystemen en soorten voor op onze planeet. En juist deze hebben gezorgd voor de groenblauwe huid van de Aarde, ook wel de levensfabriek genoemd. De biologische diversiteit zorgt er namelijk voor dat we uit water, mineralen en kooldioxide, organische stoffen kunnen produceren. Biodiversiteit is daarmee de basis van ons leven. Het zorgt ervoor dat we voedsel hebben om te eten, zuurstof om in te ademen en natuur om in te ontspannen. (Taskforce Biodiversiteit & Natuurlijke hulpbronnen, 2011)

De natuurlijke omstandigheden en processen zijn sterk bepalend voor de diversiteit aan landschappen die we hebben. Factoren als de bodem, het water, het reliëf en ook het klimaat zorgen voor deze diversiteit. Ze zijn ook bepalend voor het gebruik van het landschap door ons. Hoe we het landschap zijn gaan benutten, hoe we het beleven, welke planten en dieren erin leven. Moeder Aarde vormt de basis van onze landschappen. (Landschapsbeheer Nederland, 2011)

De mensenhand

Veel van wat je ziet, hoort, ruikt en voelt in ons landschap is gemaakt door mensenhanden. Met onze mensenhand hebben we Moeder Aarde naar onze hand gezet, zeker in ons dicht bevolkte land. Technologische ontwikkelingen, zoals in de landbouw, zijn hierbij van groot belang. We gebruiken het landschap ook om in te wonen, te werken en te recreëren. Ook stedelijke landschappen bestaan. (Landschapsbeheer Nederland, 2011) Voor ons betoog maakt deze onderverdeling niet uit. Door al de activiteiten die wij ontplooiën en hebben ontplooid, bepalen we het landschap waarin we leven. De verschillende manieren hoe mensen leven, wonen en werken, reflecteert zich in ons landschap. Ook dit zorgt voor verschillen in ons landschap.

Maar het zijn niet alleen de fysieke activiteiten van de mens die ons landschap vorm geven. Het zijn ook de beelden en de verhalen die wij toevoegen aan ons landschap. De geschiedenis, cultuur en tradities. Door de tijd heen, en nog steeds, creëren wij verschillende associaties, gevoelens en verhalen bij de verschillende landschappen. Ook dit draagt bij aan de diversiteit van ons landschap en de waarden die het landschap voor ons heeft.

Diversiteit

Ons landschap is een resultaat van een voortdurende wisselwerking en balans tussen Moeder Aarde en onze mensenhand. Juist het samenspel tussen beiden maakt dat ons landschap waardevol voor ons is. Landschap kan niet zonder Moeder Aarde. Landschap heeft voor ons geen zin zonder mensenhand. (Elst, Dagevos, & Timmer, 2012) Op de ene plek is de invloed van de mensenhand, veelal gedreven vanuit economische motieven, groter dan op de andere plek. Dit zorgt voor diversiteit in ons landschap. Daardoor is in ons land bijvoorbeeld een onderscheid ontstaan in agrarische cultuurlandschappen en natuurlandschappen. De veranderingen in het landschap door Moeder Aarde en onze mensenhand blijven voortgaan. Dit blijft zorgen voor een diversiteit in ons landschap. Het maakt ook dat we een landschap hebben dat past bij onze beschaving, in onze tijd. Maar we moeten waakzaam blijven dat we het landschap en haar waarden niet verkwanselen voor de volgende generaties!

De opgave

Door de sociale en economische eisen in alle tijden ontwikkelt het landschap zich. Dat vraagt wel om een dubbele strategie, namelijk zowel behouden als ontwikkelen. Ontwikkelen, omdat het landschap het wonen, werken en recreëren moet blijven accommoderen, anders gaat het ons belemmeren en verdwijnt het sociaal en economisch draagvlak. Maar ook de belangrijke elementen beheren, omdat we de waarden moeten behouden. Want door de ontwikkelingen verdwijnen ook vanzelfsprekende belangen, die vroeger vanzelf bijdroegen aan het beheer. Daarom moeten we waakzaam blijven om het landschap met haar waarden te behouden voor volgende generaties.

Het landschap is van en voor ons allemaal. Dat is ons uitgangspunt. Tegelijkertijd kan dat een risico inhouden. Als iets van iedereen is dan bestaat de kans dat het van niemand is, dat niemand de verantwoordelijkheid neemt. Deze publicatie is een pleidooi voor het nemen van verantwoordelijkheid voor het landschap. Daar komen wij in het laatste hoofdstuk op terug.

MAAKBARE ECOSYSTEMEN?

We kunnen veel. Technologische ontwikkelingen lossen veel problemen op. In 1991 is in Arizona (USA) getracht om de ecosystemen van de aarde na te maken. Het experiment Biosphere 2 maakte duidelijk dat we (nog) niet in staat zijn om een gebalanceerd ecosysteem na te maken. Er is dus een grens aan wat wij kunnen maken. (Taskforce Biodiversiteit & Natuurlijke hulpbronnen, 2011)

Landschap onze natuurlijke fabriek

Landschap is leven. Bomen groeien, planten bloeien en dieren worden groter. Allemaal producten die wij in ons dagelijks leven gebruiken. De natuurlijke fabriek draait dagelijks op volle toeren!

LANDSCHAP ONZE NATUURLIJKE FABRIEK

In sommige gevallen hoeven we er als mensen weinig aan te doen. De natuurlijke fabriek regelt het voor ons. Zonder groen geen **zuurstof** en daarvoor geen leven. En wat te denken van al de **delfstoffen en mineralen** die onder onze voeten liggen. Iets waar we in onze samenleving en economie niet meer zonder kunnen. De natuurlijke fabriek op haar groene bedrijventerrein werkt al heel erg veel jaren voor ons en we kunnen niet meer zonder.

Een zeer actueel product uit onze natuurlijke fabriek is biomassa. Vroeger een veel gebruikt product uit ons landschap maar de vorige eeuw steeds meer in vergetelheid geraakt. Biomassa is bezig aan een revival. Producten als riet, gras, heideplaggen, veen en hout zijn steeds belangrijker in deze tijd. Een tijd waarin we moeten afkicken van onze afhankelijkheid van fossiele en vervuilende **energiebronnen** en -producten. Wellicht zijn we nog niet in staat nu al deze biomassa optimaal om te zetten in energie, maar technologische en logistieke ontwikkelingen gaan hier in de toe-

komst verandering in brengen. In de toekomst kunnen we echte energielandschappen ontwikkelen.

Soms helpen we onze natuurlijke fabriek om de juiste producten voor ons te maken. Van oorsprong maakt de fabriek al heel wat **voedsel**. Denk aan planten, fruit, noten en dieren. Vroeger verzamelden we deze of jaagden we er op. Nu hebben we het landschap zodanig ingericht dat we dit voedsel veel optimaler kunnen produceren; landbouw kunnen bedrijven. We helpen en sturen de natuurlijke processen een handje om nog meer producten uit onze natuurlijke fabriek te krijgen. Hetzelfde geldt ook voor de bosbouw. Vroeger gebruikten we het **hout** dat natuurlijk en spontaan

groeide. In de loop van de eeuwen zijn we bomen gericht gaan aanplanten als bossen en plantages. Want hout is onmisbaar geworden in onze samenleving.

De natuurlijke fabriek zorgt ook voor onze **droge voeten**. Vegetatie remt het directe afstromen van het water en beschermt de bodem tegen harde neerslag, uitdroging en erosie. En plantenresten, bodemdieren en humus zorgen ervoor dat het water in de bodem wordt vastgehouden en ze bevorderen zo de sponswerking. Hoe beter deze sponswerking bovengroeft, hoe meer water daar wordt vastgehouden en hoe geleidelijker het water benedenstrooms beschikbaar komt.

NATUURLIJKE VIJANDEN IN DE PRAKTIJK

In de Hoeksche Waard wordt geïnvesteerd in groenblauwe dooradering. Een van de argumenten om dit te doen zijn de baten van de natuurlijke plaagonderdrukking die zal toemen. Deze baten zijn in dit project geraamd op ca. 1,4 miljoen euro.

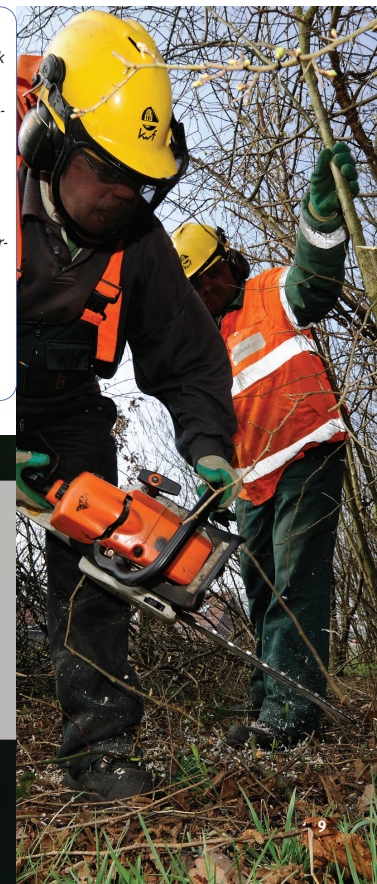
FEITEN EN CIJFERS

De totale potentiële energiewaarde van biomassa uit natuur en landschap is 2,3 Petajoule. (Arcadis, 2012) (Landschap Overijssel, 2012) Het huidige energiegebruik is 125 Petajoule per jaar. (Trendbureau Overijssel, 2008)

84% van de landbouwgewassen profiteert van de bestuiving door insecten. De economische waarde hiervan wordt voor Nederland geschat op circa 1.1 miljard euro. (Scheper, Reemer, & David, 2011)

In de natuurlijke fabriek werken ook medewerkers. We kunnen niet zonder ze. Bloemzoekende insecten, bijvoorbeeld, zorgen voor de **bestuiving** van onze landbouwgewassen. Andere medewerkers van de natuurlijke fabriek zijn de **natuurlijke vijanden**. Vogels, lieveheersbeestjes, zweef- en gaasvliegen, roofmijten, roofwantsen, kevers en sluipwespen, zijn goede hulptroepen in de bestrijding van plaaginsecten. Veel soorten parasiteren op plaaginsecten of eten ze op.

“Ik ben opgegroeid op een kwekerij op het Brabantse platteland. Al jong heb ik geleerd hoe bomen en planten groeien én daarmee vooral hoezeer wij afhankelijk zijn van wat de natuur ons brengt. De inzet van de eerste sluipwespen om op een natuurlijke manier luizenplagen te voorkomen vond ik fascinerend. Tegenwoordig worden steeds meer natuurlijke processen actief door de mens ingezet als ‘fabriekmedewerkers’. Daarmee groeit de noodzaak om de natuur te beschermen voor onze eigen boterham.” Judith Snepvangers

Landschap ons decor

We wonen, werken en recreëren in ons landschap. Onze huizen en bedrijven staan in het landschap. We wandelen en fietsen er doorheen. Het landschap is ons decor van het dagelijkse leven.

LANDSCHAP ONS DECOR

Het landschap biedt ons de ruimte om in te wonen, werken en recreëren. Dagelijks vertoeven we in het landschap. We bouwen er onze huizen, onze bedrijven en ons vermaak. Het landschap biedt ons de routes om van a naar b te komen. Het landschap is voor ons het decor van ons dagelijkse leven. We maken keuzes om ergens te bouwen, te recreëren en te werken mede op basis van de aanwezige kwaliteit van het landschap. En net zoals echte decors kan ook het landschap als decor veranderen. Van plek tot plek en iedere dag opnieuw.

“Wielrennen, fantastisch vind ik het. Afzien, sneller dan de vorige keer, lekker je hoofd leeg maken. En wielrennen is voor mij onlosmakelijk verbonden met het landschap. Het landschap is altijd je compagnon op een tocht. Je hoort buizerds en met een beetje geluk ook een Wulp. Je kent elke houtwal of beek op je vaste route. En bij een nieuwe tocht sta je versteld van wat je weer tegenkomt aan mooie landschappen. Maar het landschap is ook je tegenstander. Je moet die bult op, die verrekte klinkerweg over en dan door de kale polder tegen de wind in terug. Maar als je dan weer thuis bent, ja, dan ben je ook de held van het landschap, tenminste voor jezelf....” Eibert Jongasma

Het meest zichtbaar is de waarde van het landschapsdecor bij **recreatie en toerisme**. De Nationale Raad voor toerisme, recreatie, horeca en vrije tijd geeft in haar visie aan: ‘Ondememers in de gastvrijheidseconomie vervullen hun gastheerschap vaak in de directe nabijheid van natuur, culturele infrastructuur, historisch erfgoed of combinaties hiervan.’ (Nationale Raad voor toerisme, recreatie, horeca en vrije

tijd, 2011) Het landschap biedt voor ieder wat. Een ieder kan zijn soort beleving wel ergens vinden. De één zoekt actie en een sportieve uitdaging. Terwijl de ander vooral voor de gezelligheid buiten wil zijn met familie of vrienden, of wellicht juist alleen om rust en ruimte te zoeken voor inspiratie en creativiteit. Sommigen willen juist iets leren en gaan in het landschap op zoek naar bijzondere planten en dieren.

We zoeken de beleving ook niet alleen in natuurgebieden of een park. De beleving van het landschap doen we overal. We fietsen door het agrarische gebied, maken een

ommetje rondom een dorp, slenteren door een stad of ‘relaxen’ bij het binnendoor rijden van werk naar huis. Het landschap in zijn brede scope is dus één decor voor ons. Een belangrijk decor voor de recreatie. Eén van de belangrijke economische sectoren van Overijssel.

“Kijk een pannenkoekenrestaurant, dan moet de natuur dichtbij zijn.” Midas Dekkers

Het landschap maakt dat we **mooi wonen**. Uit onderzoek blijkt dat mensen waarde hechten aan een aantrekkelijke

LANDSCHAP VAN BELANG VOOR DE KENNISINDUSTRIE IN TWENTE

In de visie op Innovatiedriehoek Twente als kennisregio wordt nadrukkelijk ook het belang van het landschap benoemd: ‘De Regio Twente kent een uniek beek- en bronnensysteem. De Ecologische Hoofdstructuur is verweven in het stedelijk gebied van Enschede en Hengelo. Daarmee wordt een hoogwaardige leefomgeving dichtbij de stad gewaarborgd. ... Voor kenniswerkers is de kwaliteit van leven een cruciale factor, net als de internationale bereikbaarheid ... Kortom: de samenwerking tussen stedelijk gebied en een groen blauwe omgeving blijft een unieke kwaliteit.’ (Regio Twente, 2012)

en groene omgeving. (Luttik, 2003) In de huidige vastgoedmarkt, die is veranderd van aanbod- naar vraaggericht, is het belang van toegevoegde waarde van een onroerend goed belangrijker geworden. Daarbij gaat het zeker niet (alleen) om een extra carport of serre, maar ook om de omgeving van het huis. (Bade, 2011) Het belang van de groene omgeving voor een huis is daarmee alleen maar belangrijker geworden.

Rust, ruimte, natuur en landschap zijn steeds belangrijkere factoren in de **locatiekeuze voor bedrijven**. Meer en meer bedrijven kiezen bewust voor bepaalde locaties die uitstralen wat het bedrijf ook wil uitstralen. Bij de locatiekeuze kijken bedrijven ook naar de arbeidsmarkt die voor handen is. Ook daarvoor is het landschap belangrijk. Steeds meer Nederlanders vinden het belangrijk dat de plek waar ze wonen en werken ook voldoende mogelijkheden

biedt voor vrijetijdsbesteding. Ze hechten belang aan culturele en andere voorzieningen in een gemeente, maar ook aan de kwaliteit van de woonomgeving en de nabijheid van natuur. (Twente-Index, 2006) Vooral bij bedrijven die afhankelijk zijn van hoog opgeleid personeel is de waarde van het landschap daarom van belang.

FEITEN EN CIJFERS

In 2010 zijn bijna 1,5 miljoen vakanties in Overijssel doorgebracht. In totaal werken in Overijssel meer dan 31.000 personen in de vrijetijdsector. De sector is goed voor 5,9% van de banen in Overijssel. (provincie Overijssel, 2011)

Huizenprijzen zijn 4 tot 12% hoger als deze in en nabij groen liggen. Kopers zijn, naar schatting, bereid gemiddeld 7% meer te betalen. (Bade, 2011)

Landschap onze allesreiniger

Ons leven zou zonder een goed landschap niet echt fris zijn. De lucht zou niet worden ververst en het water zou smerig blijven. We hebben ons landschap nodig als allesreiniger.

LANDSCHAP ONZE ALLESREINIGER

Wij mensen vervuilen onze eigen omgeving. Natuurlijk moeten we dit verminderen, maar op dit moment produceren we als maatschappij aardig wat vervuiling. Dat tot helemaal nul terugbrengen zal moeilijk zijn. Gelukkig helpt het landschap ons door veel schoon te maken.

Bomen en planten binden CO₂. Dat is belangrijk, want de stijging van CO₂ zorgt voor een stijging van de temperatuur op aarde. Dit heeft weer klimaatverandering tot gevolg met alle gevolgen van dien. Het is belangrijk om minder CO₂ te produceren én om te proberen de CO₂ die in de lucht zit

zoveel mogelijk te binden. Het landschap draagt bij aan het laatste.

Een van de belangrijke milieuproblemen van onze samenleving is het overschot aan ammoniak, onder andere een veroorzaker van vermisting en verzuring. De aanwezigheid van landschapselementen kan helpen de verzuring te verminderen. Uit een proef blijkt dat een windsingel nabij een varkenshouderijstal de ammoniak in feite bij de bron tegenhoudt, waardoor het zich niet in een groter gebied verspreidt. (Alterra, 2006) Dit effect komt door het ontstaan van een windluwte achter het landschapselement en in mindere mate ook door de afvang van de ammoniak door de beplanting zelf.

Het landschap blijkt ook een goede zuiveraar van **water** te zijn. De kosten voor de zuivering van water in Nederland bedragen jaarlijks ongeveer 500 miljoen euro. Als het landschap en de natuur op een goede plek liggen, zullen ze een natuurlijke buffer vormen voor de directe uitspoeling van pesticiden en meststoffen op het oppervlaktewater. Denk aan helofytenfilters en kruidenstroken.

BESPARING ZUIVERINGSKOSTEN IN OVERIJSSSEL

Natuur biedt niet alleen een oplossing voor de watervervuiling, het werkt ook preventief. Het grondwater onder natuurgebieden is schoon en kan veelal direct gebruikt worden. (provincie Overijssel, 2011) Daarmee worden zuiveringskosten bespaard of zelfs vermeden.

FEITEN EN CIJFERS

100.000 kilometer beplanting zorgt voor vastlegging van 8% van de jaarlijkse uitstoot aan CO₂ in Nederland. (VNC)

Landschap ons medicijn

Een groene omgeving is gezond voor ons. In tijden dat de kosten van de gezondheidszorg stijgen, is het landschap met haar helende werking belangrijker dan ooit.

LANDSCHAP ONS MEDICIJN

Een groene omgeving is gezond voor ons. Het heeft een belangrijke preventieve werking. Mensen die in een groene omgeving leven, of veelvuldig zijn, hebben veel minder gezondheidsklachten zoals astma, hoofdpijnen en depressies. Het blijkt ook dat veel mensen bewust de natuur opzoeken vanwege gezondheidsredenen. (Berg, 2012) Het is vitamine dat ons gezond houdt. We kunnen het landschap daarom met recht een **vitamine G** noemen.

Een groene omgeving maakt zieken ook sneller beter. Een bekend onderzoek is dat van Ulrich. (Limpt, 2012) Hij onderzocht in 1983 het herstelproces van mensen die een galblaasoperatie hadden ondergaan. Ulrich kwam tot de conclusie dat zij één dag eerder naar huis konden als zij in een natuurlijke omgeving van de ingreep herstelden. In binnen- en buitenland zijn al vele onderzoeken gedaan naar de relatie tussen natuur en gezondheid. (Limpt, 2012) In elk onderzoek is de conclusie dat een groene en natuurlijke leefomgeving een positieve uitwerking heeft op de gezondheid van mensen.

DE FRIESLAND ZORGVERZEKERAAR EN LANDSCHAP OVERIJSSSEL WERKEN AAN EEN GEZOND LANDSCHAP!

De Friesland en Landschap Overijssel werken samen aan 'het Natuurcollectief'. Wie zich bij de Friesland aanmeldt of zijn bestaande verzekering bij De Friesland omzet naar het Natuurcollectief, krijgt 8% korting op de zorgverzekeringen van de verzekeraar en 10% op de doorlopende reis- en annuleringsverzekering van De Friesland. Bovendien doet de verzekeraar een extra donatie aan Landschap Overijssel. De Friesland organiseert en ondersteunt ook regelmatig wandel- en loopmanifestaties in de natuur en moedigt zijn verzekerden aan om zoveel mogelijk aan gezonde activiteiten deel te nemen.

Het is niet alleen de mens die profiteert van het 'gezonde landschap'. Ook dieren doen dit, zeker gedomesticeerde dieren. Let er in de zomer maar eens op, koeien zoeken de schaduw van de landschapselementen op. En dat is niet zo gek, want bij temperaturen vanaf ongeveer twintig graden kunnen koeien al last krijgen van hittestress. Daar wordt een agrariër weer niet blij van, want hittestress zorgt voor een lagere melkproductie. Voor een agrariër kan dit leiden tot een schadepost van tientallen euro's per koe.

Het landschap is een uitstekende afvanger van fijn stof. Een hoge concentratie fijn stof is schadelijk voor onze gezondheid. Daarmee is het landschap belangrijk voor de gezondheid van ons allemaal. Vooral aaneengesloten en dichte

landschapselementen zorgen voor een goede afvang. (Veldman & Herzog, 2010) Dit soort elementen hebben een positieve invloed op onze gezondheid.

FEITEN EN CIJFERS

45% van de Nederlandse bevolking zoekt vaak de natuur op om gezondheidsredenen. (Berg, 2012)

De aanwezigheid van groen, met name buitengebied, zorgt voor 25% minder depressies, 15% minder migraine en ernstige hoofdpijnen en 23% minder astma of COPD. (VHG, 2010)

69% van de weidekoeien kan te weinig schaduw vinden. (Wakker Dier, 2005)

Meer dan 40% van de medicijnen tegen kanker komt voort uit de natuur. (Biodiversiteit.nl)

Naar schatting sterven jaarlijks 2.300 tot 3.500 mensen door blootstelling aan een te hoge concentratie fijn stof. (Bade, 2011)

Een beuk van 20 cm dikte vangt het fijn stof af dat 1.800 autokilometers uitstoot. Bij een beuk van 50 cm dikte zijn dit 7.500 kilometers en bij een beuk van 1 meter dikte 20.000 autokilometers. (Bade, 2011)

Landschap ons thuis

Het landschap draagt bij aan onze identiteit en geeft ons inspiratie. Het laat onze geschiedenis zien. Het maakt dat we een plek hebben om thuis te komen. Wij aarden op een plek. Landschap, ons thuis!

LANDSCHAP ONS THUIS

Het woord 'landschap' komt omstreeks het jaar 1200 voor het eerst in geschriften voor. (Sim Visser, 2007) Het was een samentrekking van de toen al bestaande woorden 'land' en 'schap'. Land was een open plek in het oerbos, waar mensen met hun families en anderen een leefgroep vormden.

"Mijn eigen achtertuin is Deventer aan de IJssel. Het verhaal van mijn achtertuin heeft in de loop van de tijd een naam gekregen "Het geheim van Lebuïnus". Als ik op de toren van de Lebuïnus kerk sta, dan zie ik de stad, de rivier en de natuur en het landschap; plekken die betekenis hebben gekre-

Schap was het kapmes, dat werd gebruikt om takken te kappen, waarmee een vlechtwerk als omheining werd gemaakt. Later werd die omheining zelf schap genoemd. Landschap was vervolgens de plek binnen de omheining die veiligheid gaf en voedsel, onderdak, samen zijn. Ook het woord tuin heeft die achtergrond. Dit sluit aan bij het motto van Landschap

gen in de tijd dat ik in Deventer woon. Hoe onze kinderen vlotten bouwden en de rivier afdreven; levensgevaarlijk. Hoe we barbecueden aan een IJssel strandje. Hoe op verschillende dagen in het jaar het licht anders is. Spectaculaire hoogwaters. Hoe wij zondags vaak het rondje

Overijssel "uw achtertuin is groter dan u denkt". Elk landschap, elke streek heeft zijn eigen kenmerken. Dit geeft elke streek een eigen **identiteit**. De aan- of afwezigheid van karakteristieke landschapsonderdelen en de mate van samenhang is hierin erg belangrijk. Deze dragen bij aan het beeld van een landschap.

brug-brug wandelen. Hoe ik samen met anderen heb geprobeerd een 'sprong over de IJssel' met 3.000 woningen te voorkomen. En hoe ik de geschiedenis beleef, bijvoorbeeld als ik lees over de missionaris Lebuïnus, die de Saksen probeerde te bekeren tot het christendom." Henk Hengeveld

DE IDENTITEIT VAN EEN STREEK

Bij iedereen wekt de regionaam "@” andere beelden en associaties op. Over het leven van de bewoners, over de verschijningsvorm en betekenis van het landschap, over de geschiedenis, de tradities en de toekomst, etc. Al deze beelden en associaties, al die verhalen, zijn op allerlei manieren tot stand gekomen. Al deze beelden zijn 'echt', zelfs als ze niet feitelijk zijn. Want samen vormen ze de rafelige, veranderlijke en veelzijdige wolk van betekenissen, herinneringen en raadsels die wij menen te kennen over die plek. Iedereen die zich met "@” bezighoudt voegt een element aan die wolk toe. De regio "@” ontstaat steeds opnieuw. De dingen die mensen in hun vrije tijd (willen, kunnen) waarnemen en doen, behoren inmiddels tot de belangrijkste economische en culturele aspecten van het landschap. (Hemgreen, 2002)

Maar voor de identiteit van een streek zijn niet alleen de fysieke elementen bepalend. Ook hoe we als mensen het landschap beleven en hoe we dit samen delen, draagt bij aan de identiteit van een plek of streek. De geschiedenis blijft leven door de verhalen die verteld worden. Veel van de verhalen zijn gekoppeld aan specifieke landschappen, zoals de essen, rivieren en

veengebieden. Ook de volksaard, eigen **tradities en gewoonten** en een eigen taal zijn gekoppeld aan specifieke streken en haar type landschappen.

Het landschap draagt door dit alles bij aan de identiteit van streken en de mensen. Maar ook de mensen dragen bij aan de identiteit van een streek door de verhalen.

Een landschap is ook een onderdeel van ons collectief **geheugen**. De geschiedenis zit in het landschap opgegoegen. Laag over laag voegen wij geschiedenis toe aan het landschap. Het vormt daarmee een deel van ons geheugen en van onze 'wortels'. Als het landschap zegt: 'denk er aan, hier woonden mensen al eeuwen, dit landschap groeide en kalde af, het bewoog mee met zijn bewoners, en nu, heel even, ben jij er', dan voelen we ons ergens thuis.

Een landschap is ons thuis als we ons ermee verbonden voelen. Deze verbondenheid kan voor een kort vluchtig moment zijn, of voor een lange periode. De één woont al zijn hele leven op een plek en deelt daar zijn familiegeschiedenis mee, de ander woont ergens nog maar kort en gaat nog iets toevoegen aan het landschap en de streek. Toeristen hebben een tijdelijke verbondenheid met een gebied, maar kunnen vaker terug komen door de verbinding die ze aan gaan. En ondernemers gebruiken de locatie als inkomstenbron, verbinden hun naam, logo en product aan hun landschap en voegen op deze manier iets toe.

Wanneer mensen zich sterk verbonden voelen met een gebied, ongeacht vanuit welke positie, dan versterkt dit de identiteit van dit gebied.

"Ik houd van het Twentse coulisselandschap, met de glooiende hellingen, de essen, de loofbossen, de heide en venen... Ik heb in Vianen gewoond, maar dat rivierenlandschap vond ik te kaal."
Anne van der Meiden

De behoefte aan verbondenheid met de plek en het landschap waar je bent, is groeiend. We leven in een mondiale maalstroom waarin we op het internet in ettelijke seconden de hele wereld over reizen en dit wordt sneller en sneller. Deze globale snelle wereld maakt de behoefte aan lokale verankering groter. We willen ons kunnen terugtrekken op een vaste plek, een vertrouwde uitvalsbasis, de herkenbare dagelijkse leefomgeving van ons thuis waaraan we ons hechten. Je 'thuis' wordt steeds belangrijker.

LANDSCHAP ONZE OPGAVE

Ons landschap is zeer waardevol. De dynamiek van Moeder Aarde en onze mensenhand vernieuwt ons landschap steeds opnieuw. Deze dynamiek is het leven, maar maakt ons landschap ook kwetsbaar. Waarden die door eeuwenlang toevoegen verkregen zijn, kunnen door een bulldozer in een dag verdwijnen. Het landschap is een samenspel van ontelbare factoren en menselijke keuzes. De keuze van een enkel individu kan de waarde van ons landschap, ons gemeenschappelijk goed, maken en breken. Hoe nemen we dan verantwoordelijkheid voor de gezamenlijke waarden die het landschap ons biedt?

De goede balans

Ons landschap is en blijft constant onderhevig aan dynamiek. We zijn voortdurend bezig met veranderingmanagement, steeds op zoek naar een zorgvuldige balans. Een balans tussen Moeder Aarde en de mensenhand. Een balans in de ruimte en in de tijd. Sinds de industriële revolutie is de snelheid en de mate van het ingrijpen door mensen alleen maar toegenomen, terwijl de snelheid van de processen van Moeder Aarde niet verandert. Onbalans ligt op de loer, tussen dat wat mensen eeuwen of decennia geleden maakten en dat wat wij nu maken. De waarden van het landschap zijn niet gediend bij de keuze voor alleen het een of het ander, een keuze tussen beschermen of ontwikkelen.

De geest van de plek

De diversiteit in ons landschap maakt dat het landschap voor iedereen, mens, plant en dier, waarden heeft. Diversiteit die voortkomt uit natuurlijke variatie (biodiversiteit) en streekcultuur (culturele diversiteit). De waardering voor deze diversiteit is hoog en is door de tijd heen dynamisch van aard. Er is niet alleen waardering voor het pre-moderne, romantische, nostalgische landschap, maar ook voor het productielandschap van de moderniteit. De kunst is om het verleden blijvend te verbinden met de toekomst; het verbinden van beschermen met ontwikkelen. Nieuwe ontwikkelingen laten gebeuren die recht blijven doen aan het verhaal van een plek en landschap. En de waarden van de plek beschermen en beheren, omdat ze een onderdeel blijven van dat verhaal. Dit is een verantwoordelijkheid voor iedereen. Bij een keuze die een ieder maakt - bewoner, burger, recreant, ondernemer, bestuurder of ambtenaar - moeten we rekening blijven houden met de geest van de plek, de genius loci.

Waarden beheren

Het gaat hierbij niet alleen om de juiste keuzes maken voor een plek of om zorgvuldig veranderingmanagement om de balans te behouden. Ons landschap heeft onderhoud nodig. De publicatie *De Staat van ons Landschap* geeft aan dat juist in het agrarisch cultuurlandschap, dus buiten de natuurlandschappen, een doorgaande vergroving gaande is. Landschapselementen verdwijnen en de kwaliteit gaat achteruit. Wellicht soms moedwillig, maar vaak door gebrek aan beheer. Wat we met de mensenhand hebben gemaakt vraagt om het actief voortzetten van dit menselijk handelen. Het knotten van wilgen of het maaien van natte graslanden, bijvoorbeeld, zorgden vroeger voor direct economisch voordeel voor eigenaren. In deze tijd ligt het belang voor dit actieve onderhoud niet meer zo zeer bij de eigenaar, maar bij allen die belang hebben bij de waarden van het landschap. Het is daarom ons aller belang dat onderhoud van het landschap plaatsvindt. Zonder dit onderhoud treedt kwaliteitsverlies op en uiteindelijk verlies aan de waarden van 'ons' landschap.

Landschap van en voor ons allemaal

De waardecase voor het landschap is een case voor ons allemaal. We hebben er allemaal baat bij. De baten van ons landschap zijn niet of zeer moeilijk toe te wijzen aan één persoon of een groep van personen. Het landschap is, net als de openbare orde of ons wegnenot, een verschijnsel dat er voor een ieder in gelijke mate is. Economen van de Universiteit Twente schreven het als volgt op: 'Het landschap is als collectief goed niet splitsbaar in individueel leverbare eenheden. Prijsvorming op de markt komt daardoor niet tot stand; de transactiekosten verhinderen dat.' (Raat, C., Vries, P. de, 2009) We moeten ons dus allemaal verantwoordelijk voelen voor het landschap. Niet alleen de eigenaren van de landschapselementen, niet alleen maatschappelijke organisaties, niet alleen de overheden en niet alleen burgers en ondernemers. Nee, het is een waardecase voor ons allemaal. En dat gaat niet vanzelf, dat moet 'georganiseerd' worden. Landschap Overijssel blijft als kenniscentrum landschapsbeheeradviezen geven en beheerplannen maken voor particulieren. Ook begeleiden wij vrijwilligers die landschapsbeheer uitvoeren. We blijven investeren in onze werkkrelatie met Natuurlijk Platteland Oost en de Agrarische Natuurverenigingen, onder andere via de Stichting Groene en Blauwe Diensten Overijssel. Tenslotte voeren wij zorgvuldig natuurbeheer uit.

Daarom vragen wij aan u: Hoe neemt u uw verantwoordelijkheid? Wat is uw bijdrage aan het landschap?

LITERATUURLIJST

- Opgehaald van Biodiversiteit.nl: <http://www.biodiversiteit.nl/biodiversiteit-is-levensbelang/wat-is-biodiversiteit-waarom-is-belangrijk>
- Veldman & Herzog. (2010). *Fijn stof en de buitenruimte, oplossingen om fijn stof af te vangen met groene en technische elementen.*
- Alterra. (2006). *Kleine landschapselementen als in-vangers van fijn stof en ammoniak.*
- Arcadis. (2012). *Inventarisatie biomassastromen uit natuur en landschap in de provincie Overijssel.*
- Bade, S. T. (2011). *Groen Loont, Over maatschappelijke en economische baten van stedelijk groen.*
- Berg, A. v. (2012). *Onderzoeksrapport publieksenquete De Friesland Zorgverzekeraar.*
- Elst, R. v., Dagevos, H., & Timmer, J. (2012). *Natuur(beleving) in de technotoop, Over mens-natuurrelaties in de hoogtechnologische dagen.*
- Hengreen, R. (2002). *De 8e transformatie, over planning en regionale identiteit.*
- Landschap Overijssel. (2012). *Biomassa analyse landschapselementen Overijssel.*
- Landschap Overijssel. (2009). *Landschap verdient inderdaad beter.*
- Landschapsbeheer Nederland. (2011). *Visie op landschapskwaliteit.*
- Limpt, C. v. (2012, December 12). *Groen is goed voor gezondheid.* Trouw.
- Luttik, J. e. (2003). *Rood en groen, het combineren van verstedelijking en natuur in de praktijk.*
- Ministerie van LNV. (2007). *Investeren in het Nederlandse Landschap, opbrengst: geluk en euro's.*
- Nationale Raad voor toerisme, recreatie, horeca en vrije tijd. (2011). *Sectorvisie Gastvrij Nederland.*
- Nussbaum, M. (2006). *Oplevingen van het denken, de intelligentie van emoties.*
- Provincie Overijssel. (2011). Opgehaald van Overijssels Feit 14: <http://www.overijssel.nl/overijssel/cijfers-kaarten/overijssels-feit/nieuwsbrief-ov-feit/2011-14/>
- Provincie Overijssel. (2011). *De Staat van Overijssel.*
- Raat, C., & Vries, P. d. (2009, mei 20). De juridisch-economische organisatie van het landschap; een droogheemraadschap.
- Regio Twente. (2012). *Innovatiedriehoek: regionale versnellingsmotor voor Nederlandse economie in 2020.*
- Rijksdienst Cultureel Erfgoed. (2011). *Keizen voor Karakter, visie erfgoed en ruimte.*
- Scheper, J., Reemer, M., & David, K. (2011). *Aanpak achteruitgang wilde bestuivers (BJ-1).* Wageningen: Alterra.
- Taskforce biodiversiteit & natuurlijke hulpbronnen. (2011). *Groene Groei, investeren in biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen.*
- Trendbureau Overijssel. (2008). *Energiekansen overzicht in Overijssel.*
- Twente-Index, S. (2006). *Twente Index 2006, een vergelijkend economisch jaarbeeld van Twente.*
- VHG. (2010). *Waarde van Groen.*
- Visser, S. (2007, september 20). Een diepe achtertuin, 75 jaar Landschap Overijssel.
- VNC. (sd). CO2 compensatie in het Nederlandse Landschap.
- Vroom, M. (2005). *Lexicon van de Tuin- en Landschapsarchitectuur.* Uitgeverij Blauwdruk.
- Wakker Dier. (2005, september 12). Persbericht '69% weidekoeien heeft geen schaduw'.

COLOFON

De publicatie *De Waarden van ons Landschap* is een uitgave van Landschap Overijssel.

Auteurs:

Eibert Jongasma
Henk Hengeveld
Judith Snepvangers

Ontwerp: Winterworks, Nijmegen

Druk: Sonodruk, Heino

Fotografie: Ruud Ploeg, Mark Zekhuis, Michiel Pothoff,
Arno ten Hoeve, Dook van Gils

©Landschap Overijssel 2013. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt, mits de bron wordt vermeld. Heeft u vragen over deze publicatie? Neem dan contact op met Landschap Overijssel.

Huis de Horte
Poppenallee 39
7722 KW Dalfsen
0529 – 401 731
www.landschapoverijssel.nl
info@landschapoverijssel.nl

De voorliggende publicatie *De Waarden van ons Landschap* is onderdeel van een serie van drie uitgaven.

BOEK DE LANDSCHAPPEN VAN OVERIJSSSEL

Landschap Overijssel bestaat tachtig jaar. Om dit te vieren, willen we aan iedereen de schoonheid van het Overijsselse landschap laten zien. In het boek *De landschappen van Overijssel* wordt aan de hand van 24 karakteristieke locaties het prachtige landschap van Overijssel beschreven. Deze beschrijvingen, aangevuld met (historisch) kaartmateriaal, beeldende foto's en sprekende verhalen, geven het landschap van Overijssel een eigen gezicht.

Het boek is voor 24,95 euro aan te schaffen op de website www.landschapoverijssel.nl/jubileumboek. Koopt u het boek? Dan draagt u 10 euro bij aan het landschap.

PUBLICATIE DE STAAT VAN ONS LANDSCHAP

Naast het tonen van de schoonheid en gevarieerdheid van het Overijsselse landschap, willen we ook de noodklok luiden. Ons prachtige cultuurlandschap gaat namelijk ernstig in kwaliteit achteruit. En dat is zorgwekkend want het landschap is van grote waarde voor ons allemaal. Het is dan ook ons allen belang dat actief onderhoud van het landschap plaatsvindt. Zonder dit landschapsonderhoud treedt kwaliteitsverlies op en uiteindelijk ook verlies aan waarden van ons landschap.

De publicatie *De Staat van ons Landschap* is gratis op te vragen via de website www.landschapoverijssel.nl/staatvanhetlandschap